

Наталія ДАРЧУК, д-р філол. наук, проф.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-8932-9301

АВТОМАТИЧНИЙ ЧАСТОТНИЙ СЛОВНИК СПОЛУЧУВАНOSTІ ЛІНИ КОСТЕНКО ТА МИКОЛИ ВІНГРАНОВСЬКОГО

Стаття присвячена описові лінгвістичного забезпечення автоматичного укладання електронного словника словосполучень тексту, а також порівняльному лінгвістичному аналізу отриманих авторських словників словосполучень поетичного тексту Ліни Костенко (загальний обсяг 30057 слововживань) і Миколи Вінграновського (загальний обсяг 20317 слововживань), розміщені в Корпусі сучасної української мови. Мета аналізу – виявлення спільного та відмінного у функціонуванні словосполучення зі встановленням параметризації авторського стилю. Актуальність теми очевидна через необхідність встановлення граматичної та лексичної валентності слів, типової частиномовної сполучуваності, законів комбінаторики словосполучень різних типів і розрядів. Новизна полягає і в самому підході, тобто в можливості автоматично створювати алфавітно-частотний словник, і в способі реалізації: словник словосполук є частиною синтаксичного представлення речення у вигляді моделі – графічного зображення дерева залежностей, яке також є цікавим інструментом характеристики синтаксичних категорій – предикативності, сурядності тощо. Завдання парсера полягало у виявленні всіх різновидів сполучуваності – предикативної, підрядної і сурядної – кожного слова в тексті. Оскільки лексико-граматична природа слова визначає його здатність сполучатися з іншими словами, словосполучення поділяються на іменникові, прикметникові, займенникові, числівникові, дієслівні та прислівникові. У статті розглянуто прості бінарні словосполучення з прийменником чи без нього, що можуть бути поширені в ускладнені, бо під час визначення їхнього складу потрібний аналіз змістової структури. Перспектива проєкту у подальшому використанні під час семантичного аналізу тексту, а також як готового продукту для лінгвістичних досліджень із синтаксису української мови.

Ключові слова: парсер, словосполучення, дерево залежностей, частота.

Постановка наукової проблеми та її актуальність

Метою цього проєкту є, з одного боку, створення лінгвістичного та програмного забезпечення автоматичного укладання електронного словника словосполучень тексту, з іншого – порівняльний лінгвістичний аналіз отриманих авторських словників словосполучень поетичного тексту для виявлення спільного та відмінного у функціонуванні такої одиниці, як словосполучення, зі встановленням параметрів для характеристики авторського стилю.

Стимулом для створення цього проєкту є брак словника всіх типів словосполучень української мови. Нам відомі перекладні двомовні словники сполучуваності С. Головашука [3], Л. Савченко [11], словник сполучуваності іменників збірки Василя Мисика "*Чорнотроп*", що уклала О. Тележкіна [12], і наукові дослідження з функціонування словосполучень в українському поетичному мовленні [1; 5; 7; 8; 10 тощо].

Користувачеві Корпусом української мови (mova.info) надається можливість побудувати алфавітно-частотний словник словосполучень будь-якого тексту Корпусу. Отже, **актуальність теми** очевидна через необхідність встановлення граматичної та лексичної валентності слів, типової частиномовної сполучуваності, законів комбінаторики словосполучень різних типів і розрядів, лексичної валентності як критерію розмежування вільних і фразеологічних словосполучень, взаємодії стійкості та ідіоматичності тощо. **Новизна** проєкту полягає і в самому підході, тобто в можливості автоматично створювати алфавітно-частотний словник, і в способі реалізації: словник словосполук є частиною синтаксичного представлення речення у вигляді моделі – графічного зображення дерева залежностей, яке також є важливим інструментом характеристики синтаксичних категорій – предикативності, сурядності тощо.

Словосполучення – це міжрівнева лексико-морфолого-синтаксична одиниця [4], оскільки кожний з компонентів словосполучення – **носії** морфологічних **ознак** із релятивною функцією, тобто властивістю приєднувати до себе словоформи і приєднуватися до них. Словосполучення – **номінативна лексична одиниця**, тому що поєднуються словоформи в словосполученні на основі сумісності лексичного значення кожного з них. Слово-

сполучення, безперечно, **синтаксична одиниця**, на основі якої формуються члени речення і синтаксичні категорії та явища. За всіма зазначеними аспектами словосполучення є важливою одиницею під час породження мовлення. На відміну від слова словосполучення реалізує відношення між елементами реальної дійсності на основі синтаксичних відношень між його членами. На відміну від речення, воно не є закінченим повідомленням – воно позбавлене часово-модального плану. Але словосполучення відіграє конструктивну роль під час побудови речення, оскільки людина з дитинства запам'ятовує, а потім відтворює ті словосполучення, які були до неї "створені" відповідно до потреб оформлення думки. Цікавим є і те, що набір словосполучень демонструє риси індивідуальності, що мотивується соціальним статусом людини, її професією, освітою тощо. Психолінгвістичні дослідження показали, що реципієнт сприймає мовленнєвий потік як окремі смислові комплекси, адекватні словосполученням. Ці ідеї знайшли підтвердження і в квантитативній лінгвістиці – елементами словника мовної системи можна вважати такі одиниці, які зберігаються та відтворюються більшістю носіїв мови в цілісному вигляді (це слова, словосполучення) [8, 92]. Будь-яке прикладне лінгвістичне застосування (навчання мови, автоматичний аналіз і синтез текстів, машинний переклад тощо) потребує збереження всієї інформації щодо кожної лексеми мови: важливо знати, як різні обмеження, що накладаються мовою на сполучуваність, впливають на його вид і структуру. Словосполучення повинні зберігатися при кожному окремому слові в електронному словнику поряд з іншою інформацією про слово. Класи словосполучень мають бути інвентаризовані з оглядом на те, які типи словосполучень можливо й необхідно вносити до словника [13].

Оцінивши ці ідеї, ми дійшли висновку про необхідність їхньої реалізації в комп'ютерній граматиці. Це спонукало нас до розроблення лінгвістичного й програмного забезпечення частотного словника словосполучень, який надалі можна буде використовувати для семантичного аналізу тексту, а також як готовий продукт для лінгвістичних досліджень.

Досліджуваний матеріал та його систематизація

Матеріалом для частотного словника словосполучень слугували поетичні твори Ліни Костенко (Вибране, Київ: Дніпро, 1989; загальний обсяг 30057 слововживань) і Миколи Вінграновського (Вибрані твори, Київ: Дніпро, 1989, загальний обсяг 20317 слововживань), розміщені в Корпусі сучасної української мови [14].

Уся робота зі створення ЧС сполучуваності сучасної української мови складалася з таких етапів лінгвістичного опрацювання матеріалу: 1) автоматичне морфологічне анотування тексту; 2) автоматичний парсер із побудовою дерева залежностей; 3) укладання словникової статті. Кожний вірш аналізовано повністю. Оскільки синтаксичні й лексичні зв'язки виявляються під час взаємодії різної кількості одиниць, але у більшості випадків не виходять за межі речення, то граничним контекстом був вибраний відрізок від крапки до крапки, тобто речення. Мінімальним відрізком був контекст у три позиції 1–X +1 (де X – аналізована словоформа), тобто слово у препозиції та постпозиції до аналізованої словоформи. Надфразові єдності не враховуються. Якщо в окремих випадках зв'язки аналізованого слова виходять за рамки вписаного речення, вони втрачаються.

Для кожної словоформи зберігаються такі дані: джерело; автор; дата й місце видання; номер джерела в базі даних (БД); номер речення у БД; номер словоформи в базі даних; мінімальний та максимальний контекст.

Лінгвістичне опрацювання матеріалу

Лінгвістичне опрацювання матеріалу здійснено в три етапи. На першому етапі в результаті автоматичного морфологічного аналізу кожній словоформі приписано частиномовний код і морфологічні категорійні ознаки. На другому етапі застосовано синтаксичний парсер, із кожного речення вірша виокремлено словосполучення з інформацією про граматичні характеристики членів словосполучення, а також про тип синтаксичного зв'язку. На третьому етапі автоматизовано в результаті роботи лінгвіста здійснено контроль правильності результатів аналізу, зредатовано й усунуто можливі помилки.

Зупинимося коротко на особливостях другого етапу роботи системи парсера.

1. АГАТ-парсер – це сукупність операцій, виконуваних комп'ютером над послідовностями інформації морфологічного характеру (результатом роботи першого етапу – модуля автоматичного морфологічного аналізу (АМА)), що представляють вхідний текст для встановлення синтаксичних зв'язків між його одиницями.

2. Завданням парсера на цьому етапі є виявлення всіх різновидів сполучуваності – **предикативної, підрядної і сурядної** – кожного слова в тексті.

3. Граматичні характеристики словосполучення безпосередньо залежать від того, до якої частини мови належить його головне слово. Як відомо, лексико-граматична природа слова визначає його здатність сполучатися з іншими словами. Відповідно до цього, словосполучення поділяють на **іменникові, прикметникові, займенникові, числівникові, дієслівні та прислівникові** (докладніше про це в додатках [6]).

4. У граматичній теорії за складом словосполучення поділяють на **прості, складні та комбіновані** [2]. Ми розглядаємо тільки прості бінарні словосполучення, що можуть бути поширені в ускладнені, бо під час визначення їхнього складу потрібний аналіз змістової структури. Автоматичний режим аналізу на цьому етапі виключає звернення до семантики слів. Оскільки в процесі аналізу зберігається номер кожної словоформи у базі даних (БД), можна подавати на екран ускладнене словосполучення, "склеєне" з елементарних, простих.

5. Для кожного слова визначено такі зв'язки: **підрядні, предикативні й сурядні**, оскільки вони відповідають відтворенню загальної системи відношень між компонентами ситуації, описуваної в реченні. Ми відмовилися від традиційних видів підрядного зв'язку – узгодження, керування та прилягання, зважаючи на широке розуміння поняття синтаксичного зв'язку: це будь-які поєднання з головним словом прислівника або відмінкової форми іменника, прикметника.

6. У парсері підрядні зв'язки поділено на **ядрові і неядрові**. **Ядровим** називаємо такий зв'язок, за якого аналізоване слово

є керувальним, головним. **Неядровим** вважаємо зв'язок, коли аналізоване слово є залежним, керованим. **Предикативний** або **координаційний** зв'язок встановлюємо між основними компонентами речення "підмет – присудок". Його ґрунтовано на двобічній залежності головних членів речення, тобто на їхній взаємозалежності. **Сурядний** зв'язок наявний між словами, що не є ані домінувальними, ані домінованими у відношенні одне до одного. Вважаємо, що два слова перебувають у сурядному зв'язку, якщо кожне з них підпорядковано тому ж третьому слову, або якщо вони пов'язані між собою через сполучник чи відокремлені один від одного комою. Формальною підставою для виявлення сурядного ряду є перевірка кодів аналізованої пари слів за спеціальною таблицею сурядності.

7. Завершується процес автоматичного укладання словника словосполучень на будь-якому тексті Корпусу текстів української мови отриманням чотирьох типів моделей: **ядрові; неядрові** (ад'юнктні, що відображають підрядні зв'язки); **сурядні; предикативні** (докладніше про це в [6]).

На рис. 1 представлено речення з поезії Ліни Костенко *"Мій перший вірш написаний в окопі..."* (реч. 1) і таблицю підпорядкування, яку програма будує автоматично. Над робочою таблицею на рис. 1 вміщено речення з морфологічною анотацією, інформацією про частиномовні й категорійні характеристики слів. У таблиці три стовпчики: у першому – головний член бінарної сполуки (ядровий), у другому – підпорядкований їй член сполуки (ад'юнкт), а в третьому – синтаксична інформація про тип сполуки. Це уможлиблює після завершення роботи програми утворення алфавітно-частотних словників словосполучень вірша, циклу або творів автора загалом (рис. 2).

На рис. 2 представлено дерево залежностей цього речення з усіма кодами синтаксичних моделей.

На рис. 3 розміщено фрагмент частотного словника словосполучень, у цьому випадку дієслова *"любити"* як ядрового слова в текстах М. Вінграновського (загальна кількість 152 сполуки) із вказівкою на типи синтаксичних зв'язків та кількість таких сполук.

Рис. 4 ілюструє фрагмент словосполучень із ядровим *"любити"*, тобто всі його ад'юнктні слова.

35198: "МІЙ ПЕРШИЙ ВІРШ НАПИСАНИЙ В ОКОПІ,"

<< 1 >>

. () Мій (ОИ) перший (АИ) вірш (ЙИ) написаний (АИ) в (ПП) окопі (ЙП) , () на (ПП) тій (ОН) сипкій (АН) од (ПР) вибухів (ЙЕ) стіні (КП) , () коли (СП) згубило (ГР) зорі (КУ) в (ПП) гороскопі (ЙП) моє (ОС) дитинство (ЛИ) , () вбите (АС) на (ПП) війні (КП) . ()

вірш	Мій	іменникова безприйменникова сполука
вірш	перший	іменникова безприйменникова сполука
написаний	коли	зв. пред. част. через сполучник підрядності
написаний	в	ад'єктивна прийменникова сполука
написаний	вірш	координаційний зв'язок
написаний	на	ад'єктивна прийменникова сполука
в	окопі	прийменникова сполука
на	стіні	прийменникова сполука
сипкій	од	ад'єктивна прийменникова сполука
од	вибухів	прийменникова сполука
стіні	сипкій	іменникова безприйменникова сполука
стіні	тій	іменникова безприйменникова сполука
коли	згубило	зв. пред. част. через сполучник підрядності
згубило	дитинство	координаційний зв'язок
згубило	вбите	дієслівна безприйменникова сполука
згубило	зорі	дієслівна безприйменникова сполука
зорі	в	іменникова прийменникова сполука
в	гороскопі	прийменникова сполука
дитинство	моє	іменникова безприйменникова сполука
вбите	на	дієприкметниковий зворот
на	війні	прийменникова сполука

Зберегти

Рис. 1. Бінарні сполуки й типи синтаксичних зв'язків у поезії Ліни Костенко *"Мій перший вірш написаний в окопі..."* (реч. 1)

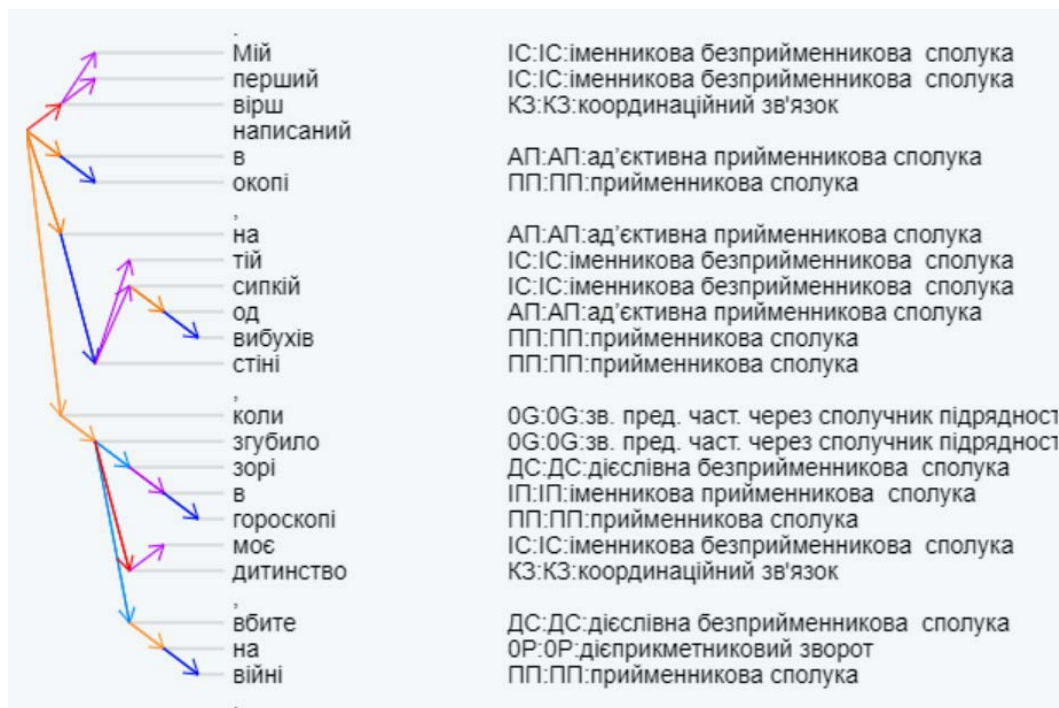

Рис. 2. Дерево залежностей речення 1 вірша Ліни Костенко
"Мій перший вірш написано в окопі"

ЧАСТОТНИЙ СЛОВНИК МИКОЛА ВІНГРАНОВСЬКИЙ ВИБРАНІ ТВОРИ - СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ

Одиниці пошуку

Слова

ПОШУК СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ

Головне слово

(початкова форма)

Частина мови:

Тип зв'язку:

Шукати

Слово	Типи зв'язків	Словосполучення
любити	9	152

	Слово	Частота
безприйменникова сполука	любити	61
ційний зв'язок	любити	16
часткою	любити	1
ційний зв'язок	любити	5

Рис. 3. Фрагмент частотного словника словосполучень
(дієслово "любити")

словосполучення
Двадцятий вік люблю
Люблю тебе
люблю очима цілувати
люблю тишу цілувати
Люблю думать
люблю тебе
люблю тебе
люблю степом Дніпром і Тарасом орлім небом
люблю вологу музику
люблю твої рухи

Рис. 4. Фрагмент частотного словника словосполучень
(ад'юнкти до ядрового "любити")

Отже, у межах корпусу української мови (КУМ), укладеного в лабораторії комп'ютерної лінгвістики Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, створено лінгвістичний і програмний продукт, який, з одного боку, надає широкі відомості про мову поетів, з іншого – є зручним для використання в різноманітних дослідженнях. Виконано низку **завдань**, серед яких:

1) лінгвістичний аналіз текстів Ліни Костенко та Миколи Вінграновського: укладено бази даних зафіксованих у них мовних одиниць із їхніми граматичними та кількісними характеристиками;

2) створено зручний користувацький інтерфейс, за яким можна було б здійснювати пошук, сортувати та статистично опрацьовувати всю зібрану в базі інформацію відповідно до потреб дослідників. Лінгвістичне опрацювання здійснювалося двома способами: а) автоматично за допомогою автоматичного морфологічного

(для визначення частин мови та їхніх граматичних форм) та автоматичного синтаксичного аналізу (виділення словосполучень і приписування їм необхідної інформації, побудова дерев залежностей); б) автоматизовано в результаті роботи лінгвіста, який контролює правильність результатів аналізу, редагує й усуває можливі помилки. Кількісні результати представлено в табл. 1.

Таблиця 1

**Співвідношення типів сполук у словниках Ліни Костенко
та Миколи Вінграновського**

Тип сполуки	Код	Приклад	У творах Ліни Костенко		У творах М. Вінграновського		t (критерій Стюдента)
ад'єктивна безприйменникова сполука	АС	<i>пов'язаний ниткою</i>	207	1,68%	165	1,67	
ад'єктивна прийменникова сполука	АП	<i>пов'язаний з друзями</i>	106	0,85%	67	0,68	
дієслівна безприйменникова сполука	ДС	<i>говорити мовою</i>	3191	25,70%	2081	21,17	0,57
дієслівна прийменникова сполука	ДП	<i>говорити з друзями</i>	1655	13,33%	1574	16,0	0,47
іменникова безприйменникова сполука	ІС	<i>заняття мовою</i>	3314	26,69%	2943	29,93	0,61
іменникова прийменникова сполука	ІП	<i>заняття з друзями</i>	419	3,37%	442	4,49	
прислівникова безприйменникова сполука	РС	<i>дуже сильно</i>	314	2,53%	155	1,58	

Закінчення табл. 1

Тип сполуки	Код	Приклад	У творах Ліни Костенко		У творах М. Вінграновського		t (критерій Стюдента)
прислівникова прийменникова сполука	РР	<i>далеко від неї</i>	84	0,67%	66	0,67	
займенникова прийменникова сполука	ЗС	<i>він з нею</i>	51	0,41%	71	0,72	
займенникова безприйменникова сполука	ЗБ	<i>він нею</i>	98	0,79%	78	0,79	
числівникова безприйменникова сполука	ЧС	<i>двісті осіб</i>	125	1,00%	82	0,83	
числівникова прийменникова сполука	ЧП	<i>двісті з них</i>	11	0,%	2	0,02	
координаційний зв'язок, сполука підмета і присудка	КЗ	<i>Він читає</i>	2840	22,87%	2067	21,02	
сполука з цифрою	ПМ	<i>200 осіб</i>	12	0,09%	1	0,01	
сурядна сполука	СУ	<i>яблук і груш</i>	29	0,23%	38	0,39	
Сума			12415	100%	9832	99,97%	

У табл. 1 у першій колонці перераховані всі типи сполук, які виділялися автоматично з поетичних текстів Ліни Костенко та Миколи Вінграновського. Оскільки кількість досліджуваного матеріалу різна, ми порівнювали не абсолютні частоти типів, словосполучень, а відносні частоти у відсотках. Усього словник словосполучень поезій Ліни Костенко становить **12415** одиниць, а Миколи Вінграновського – **9832**. Найбільший відсоток становлять іменникові безприйменникові сполуки в обох словниках, на другому місці – дієслівні безприйменникові, на третьому – сполуки,

пов'язані координаційним зв'язком і на четвертому – дієслівні приєднання сполуки. Є певна різниця у відсотках, яку було перевірено на суттєвість розходжень за критерієм Ст'юдента. В останній колонці подано значення t , які розраховувалися тільки для тих сукупностей сполук, які мали відмінність у 3–5 одиниць (решта мали настільки малу відмінність, що заздалегідь можна припустити, що вона не суттєва і пояснюється статистичними законами). Всі значення t менші за 1,96 – табличного за будь-якої кількості ступенів свободи. Отже, жодного суттєвого розходження в кількісних показниках типів сполук у двох словниках немає.

Мета дослідження полягала не тільки в створенні лінгвістичного й програмного забезпечення автоматичного укладання словника словосполучень, але й у виявленні деяких тенденцій формування синтаксису сучасного українського ліричного вірша, зумовлених ритмо-інтонаційними чинниками, індивідуальною мовотворчістю поетів. У дослідженні використано кількісні дані про поширення того чи іншого мовного синтаксичного явища або категорії чи іншої структури у віршових текстах двох українських поетів Ліни Костенко й Миколи Вінграновського, оскільки саме ці категорії увиразнюють індивідуальну манеру поета. Тому, висвітлюючи процес актуалізації синтаксичних структур у віршовому мовленні, здійснено аналіз індивідуальної мовотворчості.

Метод аналізу словосполучень структурний, а вихідною одиницею є дерево залежностей окремого речення. За основу виділення словосполучень у реченні приймається принцип синтаксичної детермінації. На матеріалі досліджуваних текстів проаналізовано типи синтаксичної залежності від іменника, прикметника, дієслова, прислівника, займенника, числівника як головних членів відповідних словосполучень.

До кожного з типів сполук авторського словника визначено тип моделі й подано коментарі відповідно до частини мовних і категорійних характеристик.

Дослідження сполучуваності **дієслова** має дати відповіді на такі питання: Чи можливі випадки, коли дієслово в реченні не має залежних від нього елементів? Якими класами слів може керувати дієслово? До яких комплексів і в якій ролі може входити

дієслово? Якими комплексами може керувати дієслово? З якими класами слів дієслово може установлювати предикативні зв'язки?

1. Ядрові моделі дієслова

0 V – Місто спить. V N – читати книгу; V A – ставати зеленим;
V D – читати швидко; V Pr N – брати з полиці; V V – хотіти їсти.

2. Ад'юнктні моделі дієслова

V V – хотіти їсти; N V – бажання читати.

3. У цьому виді зв'язку дієслово є присудком або підметом:

N V – Місто спить. V N – Вчитися – (наше) завдання.

4. Сурядні моделі дієслова

V V – читають, пишуть.

З огляду на той факт, що загалом дієслівних словосполучень у частотному словнику обох поетів найбільше (25,7 % безприйменникових і 13,33 % прийменникових у Ліни Костенко і відповідно 21,17 % і 16 % – у Миколи Вінграновського, див табл. 1), зупинимося на кількісній та якісній характеристиці саме цієї групи сполук, узагальнивши типи моделей у табл. 2.

Таблиця 2

Типи моделей дієслівних словосполучень

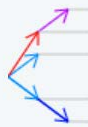
Модель	Приклад	Ліна Костенко		Микола Вінграновський	
		абсол. част.	відносна част.	абсол. част.	відносна част.
Ядрові моделі					
0 V	місто <i>спить</i>	2054	31,17	1326	23,16
V 0	<i>спить</i> місто	999	15,16	802	14,01
Vi N	<i>вчитися</i> – наше завдання	3	0,04	3	0,05
V N	<i>поставили</i> тенета	477	7,24	487	8,50
N V	<i>руками</i> <i>напружився</i>	309	4,69	378	6,6
V A	<i>іде</i> сумна	32	0,49	23	0,4
A V	сумна <i>іде</i>	11	0,17	11	0,19
V Pn	<i>кажу</i> тобі	89	1,35	179	3,13
Pn V	мені <i>взяв</i>	176	2,67	207	3,61
V D	<i>залітав</i> звідти	260	3,95	195	3,4
D V	<i>вже</i> забуваю	507	7,69	414	7,23

Модель	Приклад	Ліна Костенко		Микола Вінграновський	
		абсол. част.	відносна част.	абсол. част.	відносна част.
V Nu	<i>читаю п'ятьом</i>	16	0,24	8	0,14
Nu V	<i>п'ятьом читаю</i>	1	0,01	10	0,17
V Pr N	<i>беру з полиці</i>	981	14,88	1014	17,71
Pr N V	<i>з полиці беру</i>	674	10,23	578	10,09
V V	<i>хочу їсти</i>	48	0,73	90	1,57
Сума		6589	95,69%	5725	90,75%
Ад'юнктивні моделі					
V V	<i>хочу <u>їсти</u></i>	48		90	
N V	<i>бажання <u>читати</u></i>	4		2	
Сума		52	0,75%	92	1,45%
Сурядні моделі					
V c V	<i>читати і писати</i>	245	3,56%	491	7,78%
сума		6886		6308	

Примітка: 0 V і V 0 – предикативна пара з пост- або препозицією присудка; V і N – предикативна пара, в якій підмет виражений інфінітивом; V N і N V – дієслівно-іменникова сполука з пре- або постпозицією дієслова; V A і A V – дієслівно-ад'єктивна сполука з пре- або постпозицією дієслова; V Pn і Pn V – дієслівно-займенникова сполука з пре- або постпозицією дієслова; V D і D V – дієслівно-адвербіальна сполука з пре- або постпозицією дієслова; V Nu і Nu V – дієслівно-числівникова сполука з пре- або постпозицією дієслова; V Pr N – дієслівно-прийменниково-іменникова сполука.

Різноманітність моделей змотивована пре- або постпозицією дієслова в бінарній сполуці, а частоти вказують на активність моделі в певній позиції. Всі моделі є згорненими, що пов'язано з умовами автоматичного вичленування словосполучень у реченні. Це бінарні пари, які є вузлами дерева залежностей, зв'язані відповідними дугами зі зв'язком підпорядкування. Наприклад, у реченні *Найкращий (АИ)віриш (ЙИ)ще (Н0)ходить (ГЯ)на*

(ПП)свободі (КП) ("Все більше на землі поетів" Л. Костенко), де в дужках при слові стоять морфологічні коди, автоматично формуються пари:

	Найкращий вірш ще ходить на свободі	IC:IC:іменникова безприйменникова сполука K3:K3:координаційний зв'язок ДС:ДС:дієслівна безприйменникова сполука ДПЛ:ДП:дієслівна прийменникова сполука ПП:ПП:прийменникова сполука
---	--	--

вірш	Найкращий	іменникова безприйменникова сполука
ходить	ще	дієслівна безприйменникова сполука
ходить	вірш	координаційний зв'язок
ходить	на	дієслівна прийменникова сполука
на	свободі	прийменникова сполука

У разі необхідності автоматично можна розгорнути сполуку переліком усіх вузлів і дуг:

ходить [K3] вірш [IC] Найкращий
ходить [ДС] ще
ходить [ДП] на [ПП] свободі

Оскільки предметом аналізу є дієслівні сполуки, вони автоматично вилучаються зі словника і формують дослідницький матеріал; у нашому випадку всі вони включені як згорнені сполуки, а дієслівно-прийменниково-іменна конструкція "збирається" як дієслівно-прийменникова (*ходить на*) + прийменникова (*на свободі*).

Як видно з таблиці, найбільшу кількість в обох словниках посідають ядрові моделі (в поетичних творах Л. Костенко їхня частка становить майже 96 %, а у творах М. Вінграновського – 91 %), коли дієслово є керувальним у сполучі. Ад'юнктні моделі становлять близько одного відсотка, однак їх удвічі більше у поетичних творах М. Вінграновського, як і сурядних сполук.

На підставі табл. 2 можна дати відповіді на поставлені вище запитання щодо якісного та кількісного складу ядрових моделей:

1. Якими класами слів може керувати дієслово? Відповідь очевидна – усіма частинами мови: іменними (іменником, числівником, займенником-іменником), ад'єктивами (прикметником,

дієприкметником, займенником-прикметником), прислівником, що є свідченням безумовної широкої валентності дієслова. Кількісно, безперечно, переважає іменник – з прийменником та без нього – в сумі дієслівно-іменникові сполуки становлять 83,42 % словосполучень словника Л. Костенко і 86,12 % словника М. Вінграновського. Однак відповідь на це запитання підтверджує, найвірогідніше, не індивідуальні, а загальномовні закономірності сполучуваності дієслова.

2. До яких комплексів і в якій ролі може входити дієслово? Найчастіше у творах Л. Костенко дієслово виступає в ролі присудка, координаційним зв'язком, приєднуючи підмет (46,33 % прикладів). У творах М. Вінграновського ця функція дієслова також на першому місці (37,17), але поступається кількісно першому авторові. На другому місці – дієслівно-іменникова прийменникова сполука зі зв'язком підпорядкування (27,8 % прикладів у словнику М. Вінграновського і 25,12 % у словнику Л. Костенко). На третьому місці в обох авторів дієслівно-адвербіальна сполука (трохи більше 10 %).

3. Якими комплексами може керувати дієслово? З огляду на вербоцентричну теорію, закладену в програму побудови дерева залежностей, дієслово може керувати будь-яким словом, включаючи підмет, оскільки роль підмета зведено до ролі актанта в реченні. Як видно з таблиці, є невелика кількість ад'юнктивних моделей, де дієслово підпорядковано або іншому дієслову (*хочу їсти*) або іменникові (*бажання їсти*). Таких прикладів небагато, вони характерні більше для словника М. Вінграновського. Якщо користувача цікавить конкретне дієслово, можна скористатися програмою, інтерфейс якої на рис. 3, ввести це дієслово й отримати всі приклади з контекстом і вказівкою на тип зв'язку між ядровим і залежним від нього словом. Допоможуть користувачеві укладені автоматично алфавітно-частотні словники всіх лексем, які становлять лексикон поетичних творів Л. Костенко та М. Вінграновського (див. портал mova.info). Відсортуювши всі дієслова й розташувавши їх за спадом абсолютної частоти, можна отримати списки дієслів, які входять до групи найуживаніших.

Виявляється, до найуживаніших дієслів лексикону Л. Костенко входять дієслова "існування": *бути* (абс. частота – 369), *жити* (50);

"ментальності": *знати* (55); "руху": *іти* (50), *плисти* (43), *стояти* (42), *їхати* (31), *йти* (31), *ходити* (27); "мовлення": *сказати* (45), *казати* (44); "посесивності": *мати* (40) тощо. У лексиконі М. Вінграновського на першому місці також дієслова "існування": *бути* (154), *жити* (32); "почуття": *любити* (77), "фізіологічного стану": *дивитися* (59), *спати* (53); "ментальності": *знати* (43) тощо. Почасти лексеми перетинаються, але більшість із них різна й має різну вагу в поетичному доробку кожного з поетів, що відбиватиметься на сполучуваності.

4. З якими класами слів дієслово може установлювати предикативні зв'язки? Як показує дослідження, зв'язком координації поєднуються 2939 дієслівних словосполучень в поетичних творах Л. Костенко і 2125 – у творах М. Вінграновського. Водночас у творах Л. Костенко 62,6 % підметів – це іменники, 37,17 % – займенники, лише 0,68 % – числівники. У М. Вінграновського перевага також за іменниками, але їхня кількість поступається перед Л. Костенко, їх 57,42 %, а займенники грають більшу роль – їх 41,5 %, числівники становлять трохи більше одного відсотка. Найчастіше предикативний зв'язок встановлюється з особовими займенниками: *він* (296 – Л. К., 53 – М. В.), *вона* (114; 104), *вони* (182; 61), *воно* (58; 22), *ми* (176; 149), *я* (234; 519), *ти* (154; 317), *ви* (69; 81), що свідчить про велике значення кореферентності в художньому мовленні, а велика частотність займенника *я* в поезіях М. Вінграновського – про егоцентричність його віршів. Серед іменників найчастіше вживаються в поетичних творах Л. Костенко *грек* (65), *вітер* (23), *світ* (20), *Бог* (20), *душа* (25), *жінка* (19), *ріка* (15), *мати* (13), *життя* (15), *небо* (14), *сонце* (13) тощо; в поезіях М. Вінграновського: *небо* (38), *любов* (23), *ніч* (21), *земля* (19), *світ* (18), *зоря* (17), *вітер* (16), *час* (15), *сонце* (15), *море* (15) тощо.

5. Чи можливі випадки, коли дієслово в реченні не має залежних від нього елементів?

Так, по-перше, це однослівні речення з дієсловом у наказовому способі: "*Гори.*" "*Обвуглуйся.*" ("Криши, ламай, трохи стереотипи" Л. Костенко); "*Мовчав.*" ("Повернення Шевченка" Л. Костенко); "*І прислухались... І боялись фальші*" як продовження попереднього речення з трьома крапками, що свідчить

про смислову зв'язність із наступним реченням. По-друге, у випадку з прямою мовою: *"Очіма сказав мені: «Люблю»"* (Л. Костенко). По-третє, однорідні присудки у неповному реченні: *"Смеркає – грай. Розвиднюється – грай"* ("Маркова скрипка" Л. Костенко). По-четверте, у випадку з безособовим дієсловом: *"Пришмерхло."*; *"Розвиднюється."* ("Дума про братів Неазовських Л. Костенко"). По-п'яте, однослівні речення з присудками, вираженими дієсловом у 1-й особі однини, які передають стан поета, за якими слідує однослівні реченні, в яких присудок виражений дієсловом у наказовому способі, моделюючи ніби незримий діалог з жінкою, від якої намагається відмовитися поет. Показовим є вірш М. Вінграновського *"Не руш мене"*: *"Не руш мене. Я сам самую. Собі у руки сам дивлюсь. А душу більше не лікую. Хай погиба. Я не боюсь. Переживу. Перечорнію. Перекигичу. Пропадуть... Німію... Погасни. Змеркни. Зрабся. Збийся. Збалакайся. Запетушились..."*. У стилістичному плані такі неповні речення виявляються емоційно напруженими й динамічними.

Зважаючи на кількісні дані в табл. 2, можна зробити висновок про найбільшу стильову вагу у віршовому мовленні придієслівної, іменниково-прийменникової групи 14,88 % моделі V Pr N з постпозитивною прийменниково-іменною групою в поетичних творах Л. Костенко і 17,71 % у М. Вінграновського проти відповідно 10,23 % та 10,01 % препозитивних моделі Pr N V. Для дієслівно-прийменниково-іменних моделей враховується контактне й дистантне розташування залежних іменних слів. Дослідження показало, що для поетичних творів Л. Костенко співвідношення контактних, коли члени сполуки не розірвані ніякими іншими словами, і дистантних, коли вклинюються інші слова, приблизно однакове (контактних 47,56 % та дистантних 52,44 %). А в М. Вінграновського значно переважають дистантні позиції (64,07 %, контактних 35,93 %). Водночас ми беремо до уваги пре- і постпозицію ядрового дієслова. Виявляється, що у М. Вінграновського вдвічі переважають сполуки з препозитивним дієсловом, ніж постпозитивним (модель V Pr N – 1014, сполуки Pr N V – 578), в поетичних творах Л. Костенко модель V Pr N – 981 сполука, Pr N V – 674. Отже, позиція дієслова корелює з дистантністю: що частіше дієслово у препозиції до

прийменника у тричленній сполуці, то більше випадків дистантності й перервності зв'язку. Цікавим є речення з вірша М. Вінграновського "Дума про британку" на рис. 5а, в якому спостерігаємо шість дієслівно-прийменниково-іменникових словосполучень, п'ять з яких є препозитивними, дистантними з перервним синтаксичним зв'язком, тобто таким взаємним розташуванням, при якому дуга, що зв'язує дієслово із залежним іменником (*стала на ковилі, стала на поліні, стала на півдні, стала в степах, стала у Британії*), переривається дугою "дієслово+незалежний іменник" (підмет) (*гнівна воля стала*). Речення розпочинається з перерахування однакових прийменників прийменниково-іменникових сполук, привертаючи увагу саме на змалюванні картини (іменники супроводжуються означеннями: *срібний ковил, сизий полин, гнідий степ, степовий кінь*), а завершується предикативною парою (*гнівна воля стала в Британії*).

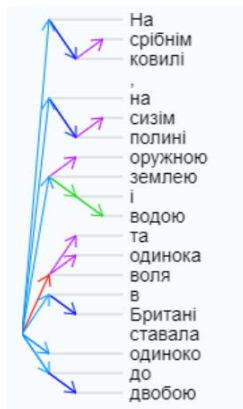

Рис. 5а. Дерево залежностей вірша М. Вінграновського "Дума про британку" (2-ге речення)

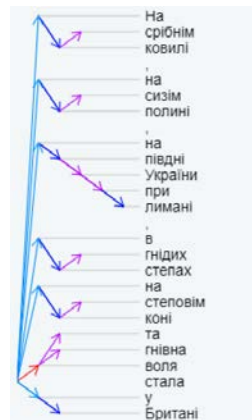

Рис. 5б (6-те речення)

Така асиметрія й майже однаковий рисунок дерева залежностей повторюється в реченні 5б. Зазвичай дуги спрямовуються зліва направо, як розгортається думка мовця, а в наведених прикладах навпаки, що можна вважати стилістичним прийомом М. Вінграновського.

Цікавим є друге речення вірша "До себе" та його дерево залежностей, яке можна вважати протилежним за структурою й характерними рисами (рис. 6). По-перше, словосполучення контактні, неперервні, ядрове дієслово в них у препозиції до прийменника, у наказовому способі з часткою "не" (модель V Pr N). Коренем дерева залежностей є перший присудок низки повторюваних присудків цілого речення. По-друге, дуги спрямовані, навпаки, зліва направо. Структура ДЗ повторюється в третьому реченні цього вірша з тією відмінністю, що ад'юнктивний іменник поширюється підрядним реченням, ніби уточнюючи його зміст. А в четвертому обидва принципи (контактність, неперервність, препозиція дієслова і поширюваність іменника підрядним) поєднуються. Тому вірш не монотонний і читається легко. Повторюваність однорідних членів речення, яка називається ампліфікацією, сприяє підсиленню емоційного впливу поетичної мови.

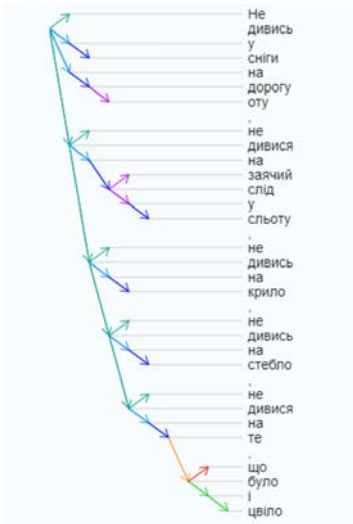

Рис. 6. ДЗ речення 2 вірша М. Вінграновського "До себе" (№ 2602)

Рис. 7. ДЗ речення 7 вірша "Сон"

Третє речення:

*Не дивися на небо, де хмари пішли, не дивися на сон, де на-
снилися ми, не дивись на сльозу, що покинута в пил, не дивися на
пил полинових моги.*

Четверте речення:

Не дивися на люд і на вулик його, не дивись на ім'я від наймення його, не дивися на те, на що завжди дививсь, ні на що, ні на що, ні на що не дивись!

У поетичному доробку Л. Костенко натрапляємо на дистантні з постпозитивним ядровим дієсловом дієслівно-прийменниково-іменні сполуки (рис. 9).

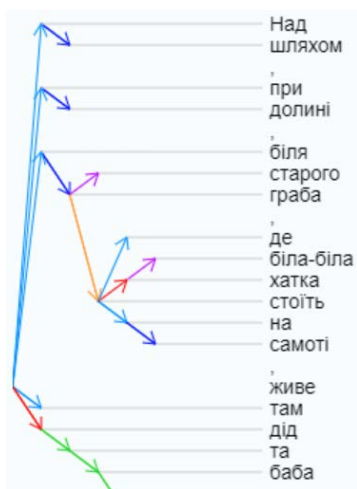

Рис. 8 ДЗ вірша "Українське альфреско"
(реч. 1) Ліни Костенко

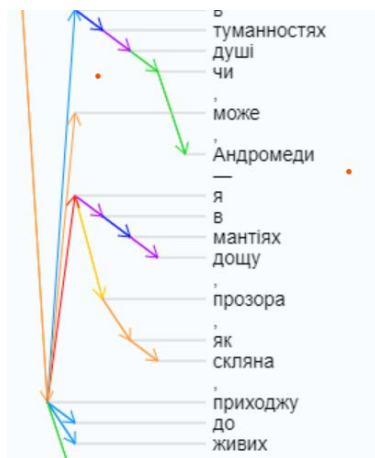

Рис. 9. ДЗ вірша
"Послухаю цей дощ" (реч. 6)

Три прийменникові сполуки, які слідують одна за одною, перериваються підрядним реченням, створюючи дистанцію з ядровим дієсловом у 13 слів (рис. 8). На рис. 9 наведено приклад речення з вірша "Послухаю цей дощ", де спостерігаємо перервну конструкцію і постпозитивним дієсловом, обтяжені вставним словом, постпозитивними означеннями й порівняльним зворотом, створює дистанцію у 12 слів.

Дистантність часто спричиняє інверсію. На рис. 10 наведено речення з інверсованим однорідним присудком *не знайшов*, яке із залежними від нього словами передуює предикативній парі *дід Карпенко ходить шукати*, тим самим створюючи паралельну дугу. Дуга, що об'єднує дієслово з прийменниково-іменниковою

парою, є довгою і спрямованою справа наліво, а перші позиції приєднано-іменникової пари актуалізують увагу читача саме на події, яка описується у реченні.

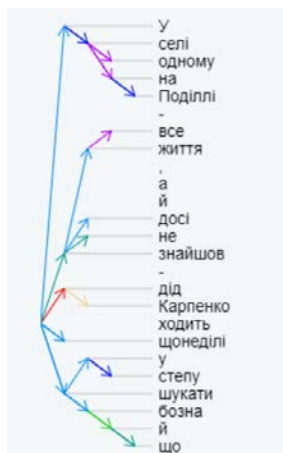

Рис. 10. ДЗ речення з вірша "У селі одному на Поділлі" (реч. 1)

Кількісні дані про поширення контактних і дистантних зв'язків свідчать про деякі індивідуальні особливості в синтаксичній будові вірша (див. табл. 3 і 4 для дієслівно-іменних словосполучень і табл. 5 і 6 для дієслівно-приєднано-іменних).

Таблиця 3

**Дистантність членів дієслівно-іменних словосполучень
у творах Ліни Костенко (загальна кількість ДС = 3629)
(приклад: занесе снігами)**

1+2 члени словосполучення			1+2 члени інверсованого словосполучення		
дистантність	частота	%	дистантність	частота	%
15	1	0,027	-43*	1	0,027
13	1	0,027	-20	2	0,055
12	2	0,055	-19	1	0,027
11	2	0,055	-18	1	0,027
10	1	0,027	-17	2	0,055
9	4	0,110	-16	1	0,027
8	7	0,192	-15	2	0,055

Закінчення табл. 3

1+2 члени словосполучення			1+2 члени інверсованого словосполучення		
дистантність	частота	%	дистантність	частота	%
7	12	0,429	-14	1	0,027
6	16	0,440	-13	2	0,055
5	27	0,744	-12	2	0,055
4	71	1,956	-11	9	0,248
3	154	4,243	-10	7	0,192
2	355	9,782	-9	19	0,523
1	985	27,142	-8	15	0,413
0	1991	54,863	-7	31	0,854
			-6	36	0,992
			-5	81	2,232
			-4	71	1,956
			-3	257	7,081
			-2	457	12,593
			-1	939	25,874
			0	1692	45,624
всього	3629			3629	

Примітка: тут і надалі (-) у колонках означає інверсовану позицію, тобто ядрове перебуває в постпозиції до ад'юнктного члена.

Таблиця 4

**Дистантність членів дієслівно-іменних словосполучень
у творах Миколи Вінграновського (загальна кількість ДС = 2079)
(приклад: *наловим карасів*)**

1+2 члени словосполучення			1+2 члени інверсованого словосполучення		
дистантність	частота	%	дистантність	частота	%
16	1	0,048	-25	1	0,048
15	2	0,096	-19	2	0,096
13	2	0,096	-17	1	0,048
12	2	0,096	-15	1	0,048
11	3	0,144	-14	1	0,048
10	2	0,096	-13	2	0,096
9	6	0,289	-12	1	0,048
8	10	0,481	-11	3	0,144
7	8	0,385	-10	11	0,529
6	19	0,913	-9	8	0,385
5	15	0,721	-8	9	0,433
4	56	2,693	-7	15	0,721
2	206	4,810	-6	18	0,866

1+2 члени словосполучення			1+2 члени інверсованого словосполучення		
дистантність	частота	%	дистантність	частота	%
1	578	27,801	-5	47	2,261
0	1169	56,228	-4	64	3,078
			-3	119	5,724
			-2	266	12,795
			-1	508	24,435
			0	1002	48,196
всього	2079			2079	

Спільним є те, що для бінарних сполук позиційно переважають контактні (54,9 % у Л. Костенко і 56,2 % у М. Вінграновського). Але якщо проаналізувати інверсовані сполуки, коли ад'юнктне іменне слово передує ядровому дієслову, то дистантних більше (у Л. К. 54,4 % дистантних 45,6 % і у М. В. – 51,9 %). Різниця у відсотках в обох поетів незначна, що можна вважати свідченням поетичного стилю, а поясненням цього факту є функціонування розгорнутих дієслівних сполучень зі значною кількістю різнотипних паралельних зв'язків, які спричиняють великі за довжиною речення. У крайній правій частині таблиць 3 і 4 вміщено показники дистантності, тобто кількість слів між членами бінарної сполуки. Динамічний ряд цифр четвертої колонки свідчить про те, що інверсія супроводжується частіше розривами членів дієслівної сполуки, а розрив у 43 слів у поезії Л. Костенко є свідченням складної синтаксичної структури. Наведемо приклад:

*Он як про тебе і про Сулиму, як ви Кодак-фортецю зруйнували, а потім як на страту вас везли, і як ти чудом жив-здоров лишився, та й знов на Січ подався Низову, – от про таке у нас в селі **снівали!*** (Л. Костенко "Дума про братів Неазовських", реч. 294).

У цьому реченні ядрове дієслово **снівали** відділене від ад'юнкта – прислівника **як** 43 словами. Це словосполучення є частиною головного речення складнопідрядного речення і розривається трьома підрядними, які нанизуються сполучником **як**, перегукуючись із прислівником **як** – членом словосполучення, посилюючи його смислову роль.

У творах М. Вінграновського максимальна дистанція розриву бінарної сполуки 25 слів.

Чужинцем варене на мило, тираном прокляте у снах, хоронене у ста могилах і рубане у ста боях непохоронене, невбите, мерані золотий, лети! (М. Вінграновський "Присвячую Ніколозу Бараташвілі", реч. 2) (рис. 11).

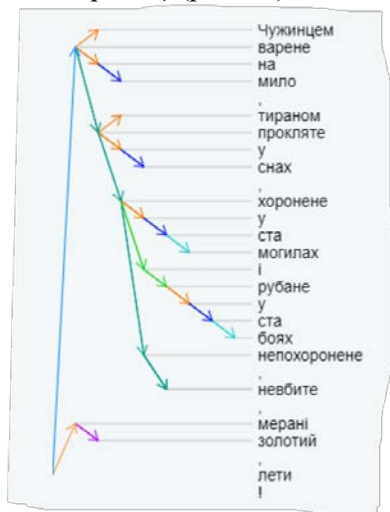

Рис. 11. Дерево залежностей речення 2 з поезії Миколи Вінграновського "Присвячую Ніколозу Бараташвілі"

Наочним є графічне зображення цього речення у вигляді дерева залежностей. Речення обрамляється двома дугами: одна з'єднує ядрове **лети** з розгорненою сполукою *Чужинцем варене на мило*, яка згортається до бінарної сполуки **лети варене**. Друга дуга з нанизаними розгорненими сполуками, що мають подібну структуру – ядровим є дієприкметник із паралельним від нього зв'язком: *чужинцем варене на мило, тираном прокляте у снах, хоронене у ста могилах, рубане у ста боях, і два одиночних дієприкметників непохоронене, невбите* – всі вони характеризують мерані, до якого звернені ці слова, а мерані – це в стародавніх грузинських оповідях – чарівний крилатий вороний кінь, що обганяє вітер. Однак для синтаксису поезії показова стильова вага препозитивних іменниково-прийменникових груп, так само як і функціонування дистантних прийменниково-іменних груп (див. табл. 5 і 6).

Таблиця 5

**Дистантність членів дієслівно-прийменниково-іменних
словосполучень у творах Ліни Костенко
(загальна кількість ДП = 1739) (приклад: *ніжилось в озерах*)**

1+2 члени словосполучення			2+3 члени словосполучення			1+2 члени інверсованого словосполучення		
дистантність	частота	%	дистантність	частота	%	дистантність	частота	%
22	1	0,057	6	2	0,115	-42	1	0,057
18	1	0,057	5	2	0,115	-39	1	0,057
17	1	0,057	4	6	0,342	-24	1	0,057
13	1	0,057	3	25	1,437	-21	1	0,057
12	3	0,172	2	287	16,503	-20	5	0,285
11	1	0,057	1	1393	80,046	-19	2	0,115
10	5	0,285	0	24	1,380	-18	1	0,057
9	6	0,342				-17	4	0,230
8	9	0,517				-15	4	0,230
7	8	0,460				-14	8	0,460
6	15	0,862				-13	2	0,115
5	27	1,552				-12	2	0,115
4	49	2,818				-11	5	0,285
3	68	3,910				-10	3	0,172
2	192	11,040				-9	19	1,092
1	580	33,352				-8	19	1,092
0	772	44,393				-7	22	1,265
						-6	26	1,492
						-5	57	3,278
						-4	88	5,060
						-3	205	11,788
						-2	287	16,503
						-1	18	1,035
						0	958	55,089
всього	1739			1739			1739	

Виявилось, що в обох поетів контактних у позиції V + Prep (в таблицях позиція 1+2) менше, ніж дистантних (у Л. К. 44,4 %, у М. В. 39,2 %). Майже в півтора рази більше в прийменниково-іменних, між якими тільки одне слово (в таблицях позиція 2+3)

(у Л. К. 80 %, у М. В. 76,1 %). В обох поетичних текстах більше постпозитивних іменниково-прийменникових груп порівняно із препозитивними, що пояснюється функціонуванням розгорнутих дієслівних словосполучень і наявністю паралельних дуг.

Таблиця 6

Дистантність членів дієслівно-прийменниково-іменних словосполучень у творах Миколи Вінграновського (загальна кількість ДП = 1565) (приклад: *вирушив до вітчизни*)

1+2 члени словосполучення			2+3 члени словосполучення			1+2 члени інверсованого словосполучення		
дистантність	частота	%	дистантність	частота	%	дистантність	частота	%
29	1	0,063	8	1	0,063	-44	1	0,063
26	1	0,063	5	7	0,447	-23	2	0,128
24	1	0,063	4	10	0,649	-20	1	0,063
22	1	0,063	3	31	1,317	-19	1	0,063
21	1	0,063	2	321	20,511	-18	1	0,063
19	1	0,063	1	1187	76,102	-17	1	0,063
18	3	0,192	0	8	0,511	-16	3	0,192
16	3	0,192				-15	1	0,063
15	3	0,192				-14	2	0,128
13	2	0,128				-13	9	0,575
12	3	0,192				-12	5	0,319
11	8	0,511				-11	11	0,703
10	8	0,511				-10	14	0,895
9	6	0,383				-9	15	0,958
8	8	0,511				-8	20	1,277
7	11	0,703				-7	22	1,406
6	37	2,378				-6	42	2,684
5	27	1,720				-5	54	3,450
4	58	3,706				-4	94	6,006
3	97	6,198				-3	148	9,457
2	188	12,012				-2	171	10,927
1	487	31,118				-2	287	18,339
0	614	39,233				0	664	42,428
всього	1565			1565			1565	

Як показав аналіз рисунка дерев залежностей, активність іменниково-прийменникової групи в дієслівних словосполученнях можна пояснити наявністю двочленного чи багаточленного паралельного зв'язку, що, зі свого боку, сприяє багатству стилістичних відтінків, що їх носить дієслівне прийменникове керування у вираженні обставин та ознак дії.

Звернемося до морфологічної характеристики моделей. Від дієслова можуть залежати родовий, давальний, знахідний, орудний та місцевий відмінки іменників. У цьому випадку не беруться до уваги можливості розгортання V підрядним реченням.

Таблиця 7

**Кількісні співвідношення відмінків в ад'юнктній позиції
дієслівно-прийменниково-іменної сполуки
(моделі V Pr N та Pr N V)**

Іменник в ад'юнктній позиції	У словнику Ліни Костенко (всього 1981 дієслівна сполука)			У словнику Миколи Вінграновського (всього 1754 дієслівні сполуки)		
	абсол. частота	відн. частота, %	прийменники	абсол. частота	відн. частота, %	прийменники
родовий	433	21,86	без (20), біля (9), в (20), у (45), від (25), од (18), для (7), до (92), з (95), зі (6), із (52), за (3), з-під (5), із-за (1), коло (2), край (1), крім (1), між (3), після (7), посеред (10), проти (5), ради (1), супроти (1), уздовж (2), щодо (2)	343	19, 55	без (15), біля (12), в (11), у (13), від (32), од (2), для (22), до (83), з (100), зі (1), із (17), з-за (7), із-за (1), з-під (7), з-понад (2), коло (7), край (1), між (2), навколо (2), позаду (1), просто (1), серед (4)
давальний	4	0,2	Всупереч (2), к (1), услід (1)	-	-	-

Закінчення табл. 7

Іменник в ад'юнктній позиції	У словнику Ліни Костенко (всього 1981 дієслівна сполука)			У словнику Миколи Вінграновського (всього 1754 дієслівні сполуки)		
	абсол. частота	відн. частота, %	прийменники	абсол. частота	відн. частота, %	прийменники
знахідний	576	29,07	<i>в</i> (159), <i>повз</i> (4), <i>за</i> (49), <i>попід</i> (1), <i>із</i> (1), <i>крізь</i> (17), <i>про</i> (44), <i>між</i> (1), <i>у</i> (86), <i>на</i> (171), <i>через</i> (15), <i>над</i> (1), <i>о</i> (1), <i>об</i> (14), <i>по</i> (12)	591	33,69	<i>в</i> (144), <i>за</i> (58), <i>крізь</i> (18), <i>на</i> (245), <i>об</i> (3), <i>під</i> (13), <i>по</i> (9), <i>повз</i> (2), <i>поміж</i> (1), <i>попід</i> (4), <i>про</i> (22), <i>у</i> (66), <i>ув</i> (1), <i>через</i> (9)
орудний	236	11,91	<i>з</i> (49), <i>за</i> (95), <i>зі</i> (4), <i>із</i> (10), <i>між</i> (8), <i>над</i> (43), <i>перед</i> (3), <i>під</i> (22), <i>понад</i> (1), <i>перед</i> (1)	222	12,66	<i>з</i> (43), <i>за</i> (41), <i>зі</i> (9), <i>із</i> (7), <i>між</i> (8), <i>над</i> (50), <i>наді</i> (2), <i>під</i> (22), <i>перед</i> (8), <i>під</i> (28), <i>поза</i> (1), <i>поміж</i> (3)
місцевий	732	36,95	<i>в</i> (233), <i>вві</i> (5), <i>на</i> (290), <i>по</i> (72), <i>о</i> (1), <i>при</i> (6), <i>у</i> (125)	598	34,09	<i>в</i> (278), <i>вві</i> (1), <i>на</i> (148), <i>по</i> (39), <i>при</i> (27), <i>у</i> (102), <i>уві</i> (3)

З табл. 7 видно, що місцевий відмінок в ад'юнктній позиції іменних членів становить в обох словниках більше третини дієслівно-прийменниково-іменних словосполучень, а найактивнішими прийменниками є *в/у/вві* (частота в творах Л. Костенко 458, М. Вінграновського 379), на другому місці *на* (290 й 148 відповідно). На другому місці – знахідний відмінок (29,07 % – Костенко, 33,69 % – Вінграновський), причому у другого автора він кількісно переважає. Найактивнішими також є прийменник *в* із фонетичними варіантами *у*, *ув*. На третьому місці родовий відмінок (21,86 % у Костенко, 19,55 % у Вінграновського), а найчастотнішими є прийменник *з* та його фонетичні варіанти

із/зі (частота 153 у Костенко й 118 у Вінграновського). На четвертому місці орудний відмінок в обох авторів (11,91 % у Костенко та 12,66 % у Вінграновського). Жодного разу не трапився у вказаній моделі давальний відмінок у поетичних творах М. Вінграновського і лише кілька разів у Л. Костенко.

Таблиця 8

**Кількісні співвідношення позицій ядрового дієслова
щодо прийменниково-іменного ад'юнкта**

Автор	Всього	Дистантність	Контактність	Модель V Pr N.	Модель Pr N V
Костенко	1730	908 / 52,48 %	822 / 47,51 %	1025 / 59,24 %	705 / 40,75 %
Вінграновський	1592	1020 / 64,07 %	572 / 35,92 %	1014 / 63,69 %	578 / 36,31 %

Однак для синтаксису творів обох поетів показова стильова вага дистантних ад'юнктів Pr N, особливо в поетичних творах М. Вінграновського, що свідчить про рухливість і динамічність функціонування словосполучень та перевагу постпозитивних іменниково-прийменникових груп. Напр.:

*Задумливою лінією **закреслилась** ти в голубій імлі в тонкій руці з **прив'яленою** лілією на тлі очей моїх, на світу білим тлі.* ("Червоною задумливою лінією" М. Вінграновський).

Інший приклад, коли прийменниково-іменна група розпочинає речення:

Крізь конгреси великодушні, крізь братерство, і світ, і тьму слуха дядько в тиші конюшні, як жоржина шумить йому. ("Жоржина" М. Вінграновський).

У табл. 9 представлено кількісні співвідношення відмінків в ад'юнктній позиції бінарних словосполучень моделі V N та N V.

Як видно з табл. 9, найактивнішим в обох словниках в дієслівно-іменних моделях є знахідний відмінок ад'юнктного іменного слова (57 % – у творах Л. Костенко і 52,41 % – у М. Вінграновського). На другому місці орудний відмінок – близько чверті досліджуваного матеріалу. Помітно рідковживаним є родовий відмінок у поезії М. Вінграновського і значно активним – давальний, який в дієслівно-прийменникових моделях не трапився жодного разу.

Таблиця 9

**Кількісні співвідношення відмінків в ад'юнктній позиції
(моделі V N та N V)**

Іменник в ад'юнктній позиції	У словнику Ліни Костенко		У словнику Миколи Вінграновського	
	абсол. частота	відносна частота, %	абсол. частота (6221)	відносна частота, %
родовий	247	12,15	81	6,42
давальний	230	11,31	213	16,89
знахідний	1159	57,0	661	52,41
орудний	396	19,49	306	24,27
всього	2032	99,95	1261	99,99

Індивідуальні стилі розрізняються за стильовою вагою пре-позитивних і постпозитивних зв'язків. Наведемо цікавий приклад реченні з вірша Ліни Костенко "Естафети":

"Передають поетам поети 3 душі у душу, Із мови в мову Свободу духу і правду слова, не промінявши на речі тлінні – На славолюбство і на вигоду".

У ньому залежні від дієслова-присудка члени (шість типів простежених зв'язків) вжито в постпозиції. Одне дієслово-присудок є ядровим не тільки щодо прийменниково-іменних сполук (*3 душі у душу, Із мови в мову*), а й щодо ад'юнкта-підмета *поети*, іменника в давальному відмінку *поетам*, іменників у знахідному відмінку *свободу і правду*, які розташовані на відстані десяти словоформ. Таке скупчення ад'юнктних слів робить речення стилістично важким, водночас це є свідченням складності думки-образу духу і свободи. Це приклад комплексних багаточленних зв'язків, дуже характерних для віршового мовлення Ліни Костенко.

Проаналізуємо ад'юнкти у знахідному відмінку в обох словниках із позиції контактності, дистантності членів дієслівно-іменної моделі і пре-/постпозиції ядрового дієслова (див. табл. 10).

З таблиці видно, що більше половини словосполук перебуває в контактній придієслівній позиції. Дієслівне словосполучення зі знахідним відмінком у поезії М. Вінграновського має

ту особливість, що підмет предикативної пари часто роз'єднує дієслівну сполуку:

Мабуть, людину десь на чужині *отак би жодна пташка не зустріла* ("Іду в полях, нікого і ніде" М. Вінграновський).

Таблиця 10

**Кількісні співвідношення позицій ядрового дієслова
і знахідного відмінка ад'юнкта**

Автор	Всього	Дистантність	Контактність	1-а позиція дієслова у словосполуч.	%
Костенко	1159	464 / 40,03 %	695 / 59,8 %	667	57,8
Вінграновський	661	306 / 46,29 %	355 / 53,07 %	377	56,8

А в іншому прикладі:

Під дубами і хвилями, під жимолоттю свої жили багрянні я в землю заглибив ("Слово димаря" М. Вінграновський)

підмет оточений безприйменниковим і прийменниковим дієслівним зв'язком, причому означення до знахідного перебуває в постпозиції. Така постпозитивна постановка прикметників є поширеним видом інверсії в поетичному мовленні обох поетів як і еліпсис, який надає мові лаконічності й емоційного насаження.

Напр.: *Як невимовне віршами не скажеш, чи не німою зробить-ся душа?* ("Мій перший вірш написаний в окопі" Л. Костенко).

Знахідний придієслівний вживається в поезії Л. Костенко частіше в препозиції, аніж у постпозиції до дієслова, хоча суттєвої різниці між уживанням із поетичними творами Вінграновського немає. Якщо порівняти співвідношення позицій іменника у знахідному відмінку і Pr N, то виявиться, що знахідний придієслівний в аналізованому мовленні вживається у препозиції частіше, ніж іменниково-прийменникова група, напр.:

І, розхитавши гопаком корчму, везли в степах, просмолені, чубаті, важченну сіль, тараню і чуму. ("Чумацький віз" Л. Костенко).

Кільцеве розміщення Nзн і PrN навколо дієслова є, очевидно, ознакою специфічної організації синтаксису віршового мовлення. Саме завдяки такій позиції досягаються великі можливості ритмічного членування віршового рядка, з наголошенням

знахідного відмінка чи іменниково-прийменникової групи, зі специфічним рухом інтонації, що супроводжує розгортання дієслівно-присудкової групи.

На лист, на сніг, на квіт, на тіні, у шелест і нешелестінь стелить в душевному тремтінні солодку, юну вашу тінь. ("На лист, на сніг, на квіт, на тіні..." М. Вінграновський).

Оскільки в нашому дослідженні аналізувалися згорнені словосполучення, привертає увагу паралельна придієслівна залежність прислівника та іменниково-прийменникова група, напр.:

Не встиг оглянутись, як слово солоно на сон твій, на крок, на літа обліта. ("Вже сказано "ні" в одлетілому літі" Вінграновський).

Дієслівне словосполучення розгортається кількома іменниково-прийменниковими групами (*на сон твій, на крок, на літа*). Нанизування таких груп як членів, що конкретизують значення прислівника, характерне для синтаксичної будови вірша. Унаслідок нанизування придієслівних зв'язків утворюються ряди градаційної залежності, уточнення. Цікавим є те, що кількість прислівників/прийменників у позиції дієслівно-іменних словосполучень в обох поетів майже однакова (зв'язок РС 155/66), з поширеним прислівниково-прийменниковим зв'язком майже відсутня в поетичних творах Л. Костенко (зв'язок РР у Костенко – 3, Вінграновського – 66).

Висновки

Отже, маючи кількісні характеристики позицій членів дієслівного словосполучення в тексті, можна передбачати, які з проаналізованих типів придієслівного зв'язку використовуються в основному для створення індивідуального ритмо-синтаксичного ладу вірша, а дані про сполучуваність для українського поетичного мовлення взагалі та індивідуального авторського мовлення зокрема дадуть можливість встановлювати ступені рухливості членів не тільки дієслівного словосполучення, але й інших (іменникового, прикметникового, прислівникового) в індивідуальних стилях, характеризуючи, насамперед, міру синтаксичної зв'язності тексту. Важливу роль для синтаксичної будови віршового мовлення грає кількість перервних зв'язків як у межах дієслівної, так і в межах іменної сполуки, що свідчить про експресивність перервних (інверсованих) словосполучень, які надають народнопісенне

забарвлення. Мета полягала в комплексному та аспектному розробленні Корпусу текстів української мови стилів і дискурсів з можливістю **"портретувати"** речення, визначаючи **морфологічну характеристику** кожного члена речення з набором підпорядкувань і **синтаксичну у вигляді ДЗ**. Цей шлях забезпечує можливість, з одного боку, одержати однотипну, точну в лінгвістичному смислі інформацію, з іншого – створити за результатами розмітки набір параметрів стилістичного характеру, який свідчитиме про особливості авторського стилю. Ця мета передбачає наявність комп'ютерних інструментів – пакету програм для різнобічного лінгвістичного оброблення текстового матеріалу, посеред того стилістичного, що також було частиною дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беценко Т. П. Особливості лінійно-динамічної структури атрибутивних словосполучень як ознака індивідуального поетичного стилю. *Лінгвістичні дослідження*. 1997. Вип. 3. С. 125–132.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
3. Головашук С. І. Російсько-український словник сталих словосполучень. Київ : Наук. думка, 2001. 638 с.
4. Головин Б. Н. Введение в языкознание. М. : Высш. шк., 1966. 332 с.
5. Данильчук Д. В. Поетичний синтаксис Василя Стуса в аспекті художньої комунікації: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ : [б. в.], 2006. 18 с.
6. Дарчук Н. П. Комп'ютерне анотування українського тексту: результати і перспективи. К. : Освіта України, 2013. 543 с.
7. Єрмоленко С. Я. Синтаксис віршової мови Єрмоленко С. Я. К. : Наукова думка, 1969. 93 с.
8. Коломієць Л. І. Дієслівно-іменні сполуки у поетичних творах Т. Г. Шевченка. *Джерела мовної майстерності Т. Г. Шевченка*. К. : Видавництво АН УРСР, 1964, с. 130–137.
9. Марчук Ю. Н. Компьютерная лингвистика. М. : АСТ : Восток-Запад, 2007. 317 с.
10. Онищак Н. П. Про деякі особливості поетичного синтаксису Ліни Костенко. *Літературознавчі студії*. 2004. Вип. 11. С. 306–310.
11. Савченко Л. Російсько-український словник словосполучень. Труднощі перекладу. 2010.

12. Тележкіна О. Іменники в поетичній мові Василя Мисика: словник сполучуваності (на матеріалі збірки "Чорнотроп"). Харків: Май-дан, 2017. 360 с.

13. Bolshakov I. A. Electronic dictionaries: for both humans and computers / I. A. Bolshakov, A. F. Gelbukh, S. N. Galicia-Haro // Text, speech, and dialog : second International workshop TSD'99, Plzen, Czech Republic, Sept. 13–17, 1999 / eds.: V. Matousek [et al.]. Berlin : Heidelberg Springer, 1999. P. 365–368.

14. Корпус сучасної української мови [мовно-інформаційний портал: www.mova.info].

Nataliia DARCHUK, Dr Hab., Prof.,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-8932-9301

AUTOMATIC FREQUENCY DICTIONARY OF CONNECTIVITY BY LINA KOSTENKO AND MYKOLA VINHRANOVSKY

The article is devoted to the description of the linguistic support for the automatic arrangement of the word combinations of the text in the electronic dictionary, as well as to the comparative linguistic analysis of the obtained author's dictionaries of the word combinations of the poetic text of Lina Kostenko (total volume of 30,057 word usages) and Mykola Vinhranovskiy (total volume of 20,317 word usages), placed in the Corpus of the Modern Ukrainian Language. The purpose of the analysis is to identify common and different phrases in functioning, with the establishment of the parameterization of the author's style. The relevance of the topic is obvious in connection with the need to establish the grammatical and lexical valence of words, typical part-language conjunctiveness, laws of combinatorics of word combinations of various types and degrees. The novelty lies both in the approach itself, that is, in the possibility of automatically creating an alphabetic-frequency dictionary, and in the method of implementation: the phrase dictionary is part of the syntactic representation of a sentence in the form of a model – a graphic representation of a dependency tree, which is also an interesting tool for characterizing syntactic categories – predicativeness, order etc. The task of the parser was to identify all types of conjugation – predicative, subjunctive and consecutive – of each word in the text. Since the lexical-grammatical nature of a word determines its ability to combine with other words, word combinations are divided into noun, adjective, pronoun, numeral, verb and adverb. The article deals with simple binary phrases with or without a preposition, which can be extended into complex ones, because the analysis of the content structure is required to determine their composition. The perspective of the project is in

further use in the semantic analysis of the text, as well as a finished product for linguistic research on the syntax of the Ukrainian language.

Keywords: *parser, phrase, dependency tree, frequency.*

REFERENCES

1. Betsenko T. P. Osoblyvosti liniino-dynamichnoi struktury atrybutyvykh slovospoluchen yak oznaka individualnoho poetychnoho styliu. *Linhvistychni doslidzhennia*. 1997. Vyp. 3. S. 125–132.
2. Vykhoivanets I. R. Hramatyka ukrainskoi movy. Syntaksys. Kyiv : Lybid, 1993. 368 s.
3. Holovashchuk S. I. Rosiisko-ukrainskyi slovnyk stalykh slovospoluchen. Kyiv : Nauk. dumka, 2001. 638 s.
4. Holovyn B. N. Vvedenye v yazykoznaneye. M. : Vyssh. shk., 1966. 332 s.
5. Danylchuk D. V. Poetychnyi syntaksys Vasylia Stusa v aspekti khudozhnoi komunikatsii: avtoref. dys. ... kand filol. nauk: 10.02.01. Kyiv : [b. v.], 2006. 18 s.
6. Darchuk N. P. Kompiuterne anotuvannia ukrainskoho tekstu: rezultaty i perspektyvy. K. : Osvita Ukrainy, 2013. 543 s.
7. Yermolenko S. Ya. Syntaksys virshovoi movy. K. : Naukova dumka, 1969. 93 s.
8. Kolomiiets L. I. Diieslivno-imenni spoluky u poetychnykh tvorakh T. H. Shevchenka. *Dzherela movnoi maisternosti T. H. Shevchenka*. K. : Vydavnytstvo AN URSS, 1964, s. 130–137.
9. Marchuk Yu. N. Kompiuternaia lingvisika. M. : ACT : Vostok-Zapad, 2007. 317 s.
10. Onyshchak N. P. Pro deiaki osoblyvosti poetychnoho syntaksysu Liny Kostenko. *Literaturoznavchi studii*. 2004. Vyp.11. S. 306–310.
11. Savchenko L. Rosiisko-ukrainskyi slovnyk slovospoluchen. Trudnoshchi perekladu. 2010.
12. Tieliezhkina O. Imennyky v poetychnii movi Vasylia Mysyka: slovnyk spoluchuvanosti (na materialy zbirkyy "Chornotrop"). Kharkiv: Maidan, 2017. 360 s.
13. Bolshakov I. A. Electronic dictionaries: for both humans and computers / I. A. Bolshakov, A. F. Gelbukh, S. N. Galicia-Haro // Text, speech, and dialog : second International workshop TSD'99, Plzen, Czech Republic, Sept. 13–17, 1999 / eds.: V. Matousek [et al.]. Berlin : Heidelberg Springer, 1999. P. 365–368.
14. Korpus suchasnoi ukrainskoi movy [movno-informatsiyni portal: www.mova.info].

Дата надходження до редакції – 14.11.2022

Дата затвердження редакцією – 28.11.2022